

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.} 640c

Title: *Samāsacubay*

6405

C

:	Saināsacakraṃ	: Title
:	: Anonymous	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
<u>6405</u>	:	: Remarks

श्रीगणेशायनमः ॥ षोढाः समासाः संक्षेपादष्टाविंशतिधा पुनः ॥ नित्या नित्यतयो
गेन लुगलुक्तेन च द्विधा ॥ १ ॥ तत्राष्टधा तत्पुरुषः सप्तधा कर्मधारयः ॥ सप्तधा च
बहुव्रीहिर्द्विगुराभाषितो द्विधा ॥ २ ॥ द्वंद्वश्चतुर्विधो ज्ञेयो व्ययीभावाद् द्वि
धामतः ॥ तेषां पुनः समासानां प्रधान्यं स्याच्चतुर्विधं ॥ ३ ॥ यथा पूर्वपदार्थ
प्रधानो व्ययीभावः ॥ उत्तरपदार्थप्रधानस्तैस्तत्पुरुषः ॥ अन्यपदार्थप्र
धानो बहुव्रीहिः ॥ उभयपदार्थप्रधानो द्वंद्वः ॥ विभक्तिश्चान्यपदानामेव
स्मिन्नेतन्न क्रियासमासः ॥ समासार्थबोधकवाक्यं विग्रहः ॥ ४ ॥ समस्त
इति समासः ॥ संख्यापूर्वकवाक्यं द्विगुसमासः ॥ अनेदार्थप्रतिपादकवा
क्यं कर्मधारयः ॥ द्विगुकर्मधारयो तत्पुरुषश्चेदो न तत्पुरुषो द्विविधः ॥

स.स. व्याधिकरणपदः समानाधिकरणपदश्चेति ॥ समानाधिकरणप
 दोहिविधः ॥ कर्मधारयो द्विगुश्चेति ॥ व्याधिकरणपदोऽप्येकविधः ॥ प्रथमातस्य
 पुरुषो द्वितीयातस्य पुरुषस्तृतीयातस्य पुरुषश्चतुर्थीतस्य पुरुषः पंचमीतस्य पुरुषः षष्ठी
 तस्य पुरुषसप्तमीतस्य पुरुषो नञ् तस्य पुरुषश्चेति ॥ प्रथमातस्य पुरुषो यथा ॥ अर्धं
 पिपल्याः अर्धपिपली ॥ अर्धकोशातक्याः अर्धकोशातकी ॥ पूर्वकायः
 स्य पूर्वकायः ॥ अपरकायस्य अपरकायः ॥ इत्यादि ॥ द्वितीयातस्य पुरुषो यथा
 कृच्छ्रं श्रितकृच्छ्रश्रितः ॥ कांतारमतीतः कांतारातीतः ॥ नकैरेपतितः नर
 कपतितः ॥ ग्रामंगतो ग्रामंगतः ॥ सुखंप्राप्तः सुखप्राप्तः ॥ सुखमापन्नः सुख
 पन्नः ॥ तृतीयातस्य पुरुषो यथा ॥ शंकुत्तरवारवंडः शंकुत्तरवारवंडः ॥ धान्येना

र्थो धान्यार्थः ॥ मासेन पूर्वमासपूर्वः ॥ चतुर्थीतस्य पुरुषो यथा ॥ कुं स्वडात्मायाहिरण्यं कुं
 डहिरण्यं ॥ यूपाय दारयूपदारः ॥ ब्राह्मणाय अर्थः ब्राह्मणार्थः ॥ ब्राह्मणाय इमं ब्रा
 ह्मणार्थः ॥ ब्राह्मणाय इदं ब्राह्मणार्थः ॥ कुबेरबलिः कुबेरबलिः ॥ देवदत्ताय हितं
 देवदत्ताहितं ॥ विष्णुमित्राय सुरवं विष्णुमित्रसुरवं ॥ अश्वाय घोसाश्वघासः ॥
 पंचमीतस्य पुरुषो यथा ॥ निष्क्रान्तकोशौघ्याः निष्क्रान्तौघ्याः ॥ सिंहाद्वयं सिंहद्वयं ॥ तको
 वकेभ्यो नीतिवृकभीतिः ॥ षष्ठीतस्य पुरुषो यथा ॥ राक्षः पुरुषो राजपुरुषः ॥
 पशोः पादः पशुपादः ॥ सप्तमीतस्य पुरुषो यथा ॥ अक्षेषु शौडः अक्षशौडः ॥
 नञ् तस्य पुरुषो यथा ॥ न ब्राह्मणो अब्राह्मणः ॥ अश्वादयो नश्वः ॥ धर्मविरुद्धः म
 अधर्मः ॥ पापभावः अपापः ॥ सप्तधा कर्मधारयो यथा विशेषणः

स. च वषट्: विशेष्यपूर्वपदः॥ विशेषलोभ्यपदः॥ उपमानपूर्वपदः॥ उपमानोत्तर
 पदः॥ संभावनापूर्वपदः॥ अवधारणपूर्वपदश्चेति॥ तत्र विशेषणपूर्वप
 २. च दोषया॥ रक्तश्चासौ पटश्च रक्तपटः॥ रक्ताचंशादीं रक्तशादी॥ कृष्णश्च सौ
 ताः शाद्यश्च कृष्णवशाद्यः॥ नीलंचतुस्तुलंचनीलास्तुलं॥ विशेष्यपूर्व
 पदो यथा॥ सीतंचतुस्तुलंसीतोस्तुलं॥ कठिणोचनोत्तुलं कठिलोत्तुलं॥
 उपमानपूर्वपदो यथा॥ शंखश्च पांडुः शंखपांडुः॥ मेघश्च श्यामः मेघश्यामः॥ रक्त
 उपमानोत्तरपदो यथा॥ पुतपो यं व्योम इव पुतपव व्याघ्रः नरः सिंह इव नरः
 सिंहः॥ संभावनापूर्वपदो यथा॥ गुण इति बुद्धिः सु गुणबुद्धिः॥ पुत्र इति य
 ३. हले पुत्रग्रहणं॥ अवधारणपूर्वपदो यथा॥ गुण एव धनं गुणधनं॥

सुकृतमेव बंधुः सुकृतबंधुः सप्तधा बहुव्रीहिर्यथा॥ द्विपद बहुपद सहस्र वेषद संख
 रयोत्तरपद संख्योभ्यपद व्यतिहार लक्षणो दिगंत रा ल लक्षणश्चेति॥ तत्र
 द्विपद बहुव्रीहिः षड्विधः॥ द्वितीया बहुव्रीहिसूतीया बहुव्रीहिः श्रुतार्थी बहु
 व्रीहिः पंचमी बहुव्रीहिः षष्ठी बहुव्रीहिः सप्तमी बहुव्रीहिः॥ तत्र द्वितीया बहु
 व्रीहिर्यथा॥ आरूढो यं वानरो यं मारूढवानरः॥ तृतीया बहुव्रीहिर्यथा॥
 न उपहतः पशुर्यस्मै स उपहतपशुः॥ हितः सूर्यो यस्मै हितसूर्यः॥ पंचमी बहु
 व्रीहिर्यथा॥ निष्क्रान्ता जनाः यस्मात्सः निष्क्रान्तजनः॥ षष्ठी बहुव्रीहि
 र्यथा॥ पीतमंवरं यस्य सः पीतांबरः शुक्रः पटः यस्य सः शुक्रपटः सप्तमी बहु
 व्रीहिर्यथा॥ वीरः पुरुषो यस्मिन्स वीरपुरुषः॥ बहुपद बहुव्रीहिर्यथा॥ निर्मळा

स.कं महती बुद्धिर्यस्य स निर्मल महा बुद्धिः ॥ तनुं वृत्तं मध्यं यस्य सः तनुवृत्त मध्यः ॥
 सह पूर्वपदो यथा ॥ पुत्रेण सह वर्त्तत इति स पुत्रः ॥ भार्यया सह वर्त्तत इति स
 भार्यः ॥ संख्योत्तरपदो यथा ॥ समीपे दशानामिमे पुरुषाः ॥ उपदशाः समी
 पे विंशतीनां इमे पुरुषाः ॥ उपविंशाः सूर्योऽभ्यपदो यथा ॥ दोत्रयो वामानं
 येषां ते द्विजाः ॥ त्रयश्चत्वारो वामानं येषां ते त्रिचत्वारः ॥ व्यतिहार लक्ष
 णो यथा ॥ केशेषु केशे गृहीत्वा इदं पुद्गलं प्रवर्त्तयेत् शाकेशी ॥ दंष्ट्रश्च दंष्ट्र
 श्च दंष्ट्रं प्रवर्त्तयेत् इति दंष्ट्रा दंष्ट्री दिगंत रा लक्षणे क्षणो यथा ॥ दक्षिणस्या
 श्च पूर्वस्याश्च यदंत रा लं सा दक्षिणपूर्वः ॥ उत्तरस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशो
 यदंत रा लं सा उत्तरपूर्वः ॥ द्विगुहं विधोयथा ॥ तद्वितार्थः समाहारश्च

ति ॥ तत्र तद्वितार्थो यथा ॥ पंचसुपैकपा लेषु ॥ संस्कृतः पंचकपालः पुरोडाशः
 पंचभिर्गोभिः कृतः पंचगुः ॥ अश्वः पुनरपि द्विविधः ॥ एकवद्भावी अनेकवद्भा
 वी चेति ॥ एकवद्भावी यथा ॥ त्रयाणां लोकानां समाहारस्त्रिलोकी ॥ पंचानां
 वटानां समाहारः पंचवटी इत्यादि ॥ अनेकवद्भावी यथा ॥ सप्तवतेऽपयश्च सप्तपयः
 चतस्रश्च ताः दिशश्चतुर्दिशः ॥ दंष्ट्रश्चतुर्विधो यथा ॥ समुच्चयान्वाचयेत्
 रत्नयोगसमाहारश्चेति ॥ तत्र समुच्चयान्वाचयेत् समासः ॥ अस्मा मथ्यो
 त् ॥ अतः दंष्ट्रादिविधः ॥ इतरेतरयोगद्वयः समाहारश्चेति इतरेतरयोग
 द्वयो यथा ॥ रामश्च लक्ष्मणश्च राम लक्ष्मणौ ॥ जाया च पतिश्च ददपती ॥ इति
 ता च पुत्रश्च पुत्री ॥ सच च देव दत्तश्चेतो इत्यादि ॥ समाहारद्वयो यथा ॥ शंख

सरूपैकशेषोयथा रामश्चरामश्चरामविस्तारि ॥

स. ३
४

अपत्तश्चतयोः समाहारः शंखपटः ॥ मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः मा-
र्दगिकपाणविकं ॥ इत्यादि ॥ इतोतरयोगद्वंद्वे द्विविधः ॥ सरूपैकशेषो विरूपैकशे-
षश्चेति ॥ विरूपैकशेषोयथा ॥ वक्रदंडादिति ॥ अव्ययीभावो द्विविधः ॥ ना-
मपूर्वपदोयथा ॥ शाकस्यमात्रं शाकमात्रं ॥ अव्ययीपूर्वपदोयथा ॥ कुंभस्य
समीपे इत्ययं कुंभं ॥ मुद्राणां समृद्धिः समुद्रं ॥ यवनानामभावो दुयवने ॥
भक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकं ॥ एतेनित्या नित्यत्वे योगेना द्विविधा भव-
ति ॥ नित्यसमासोयथा ॥ प्रकर्षेण चरतीति प्रचरे ॥ कुंभं करोतीति कुंभकारः ॥
अनित्यसमासोयथा ॥ दक्षस्य फलं दक्षफलं ॥ विदुषां श्रेष्ठः विदुः श्रेष्ठः ॥ ८

ते लुगलुंस्केन द्विविधा भवन्ति ॥ अलुक् समासोयथा वने चरतीति वने च-
रः ॥ स्तंवेरमतीति स्तंवेरमः ॥ सरसि जातं सरसिजं ॥ ॥ इति समासच-
क्रं ॥ स ॥ ॥ ~~मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः~~ ॥ १ ॥ ॥ ६ ॥
॥ ~~मार्दगिकाश्चपाणविकाश्चत्रेषां समाहारः~~ ॥ १ ॥ ॥ ६ ॥
॥ अथ नित्यसमासचक्रं ॥ १ ॥ ॥ ६ ॥